

УДК 94(477)«1985/1991»:394:316.342.6

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Коваль О.І.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті узагальнюються історичні концепції розгляду повсякдення. Розкривається важливість дослідження повсякденного життя інтелектуальної інтелігенції СРСР на етапі Перебудови, посилення процесів ентропії та латентного періоду формування нових образів національної держави. Наголошується на ролі науковців, викладачів у формуванні нових смислів соціальності у контексті повсякденності. Пропонується розуміння повсякденності через виокремлення її двох природ, перетин ланцюжків якої, у місцях подій, створюють своєрідне «ДНК повсякдення».

Ключові слова: повсякдення, гра, сакральне, профанне, соціальність, викладачі, ДНК повсякдення, Перебудова.

Постановка проблеми. Актуальними тенденціями сьогодення історичної науки є не лише зміна уваги науковців з парадигми історичних подій макрорівня на повсякдення мікрорівня та їхнього взаємозв'язку і процесів взаємовпливу, а й тенденція руху до вивчення соціальної екзистенції. Тобто постає питання про цілісність історичного наукового пізнання, визначення його предмету і фону, законів їхньої зміни. Якщо, тривалий час предметом уваги істориків була героїстика, в тіні якої лишалося повсякдення, то у ХХ ст. у роботах західних науковців відбулась зміна предмету та фону досліджень, коли німецька, французька, італійська школи проходили через етап відкидання макрорівня. Проблемою історичного дослідження етапу Перебудови постає необхідність вивчення взаємозв'язку між цими двома рівнями, зокрема повсякдення науково-педагогічної інтелігенції, яка формувала нові соціальні смисли можливого майбутнього українського суспільства, яке починало формуватися як нова уявлена спільнота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних робіт, присвячених вивченню проблеми повсякдення, провідне місце займають праці українських істориків, узагальнення особливостей та традицій яких дає право говорити про існування вітчизняної школи, для якої властиве прагнення віднайти баланс між двома парадигмальними рівнями. Зокрема, в роботах О. Коляструк обґрунтовані методологічні основи дослідження повсякдення та аналізу його відображення на мікро- та макрорівнях, декларується відмова від самооціночного побутописання, підкреслюється важливість звернення до ментального рівня повсякденного життя, розкриття культурних смислів побутових речей та констатується тяжіння до синтезованого розкриття даного феномену з апелюванням до семіотичного, естетичного, культурного та інших його аспектів [3, с. 9]. Прикладом поєднання двох парадигм є роботи О. Вільшанської, в яких розкривається повсякденне життя населення України під час Першої світової війни не лише крізь соціальні-економічні особливості, місце проживання, а й враховуючи статеві, вікові відмінності [1, с. 58-59]. Психологічний, соціальний, професійний аспекти повсякдення викладачів вищої школи та специфіки їхнього прояву у суспільстві

розкриває Н. Мирончук, виокремлюючи основні вектори їхньої діяльності, крізь призму яких можливо описати особливості соціально-політичної активності даної страти [5, с. 147-151].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Рівень вивчення проблеми повсякдення у сучасній історії дозволяє обрати доцільну методологію для дослідження даного аспекту життя інтелектуальної інтелігенції суспільства у період Перебудови, коли і починається його методологічна інкорпорація у пізнання історичного процесу [6, с. 17]. Проте аналіз філософсько-історичних робіт, присвячених даній темі, дозволить додатково апелювати до світового досвіду та розширити коло історичних поглядів щодо даного питання. Для розуміння історичного періоду Перебудови важливо проаналізувати вплив системи соціальних смислів на трансформацію та подальшу трансфігурацію радянського суспільства, зокрема крізь призму вивчення повсякденного життя викладачів, науковців, які є творцями нових соціальних смислів.

Мета статті. Проаналізувати відображення проблеми повсякдення у дзеркалі філософії та виокремити його важливі аспекти для історичного дослідження. Розкрити циркулярну каузальність повсякденності науково-педагогічної інтелігенції суспільства і соціальних смислів, які обумовлюють соціальні зв'язки, які в свою чергу впливають на повсякденне життя науковців.

Виклад основного матеріалу. Проблема повсякдення в історичному контексті прадавнього і давнього світу торкається сфер сакрального і профанного. З одного боку, світ сакрального є полем небезпеки і захисту, наближаючись до якого, людина відчуває свою слабкість, вразливість, але також і захист. Так, наприклад, у пантеоні богів поряд з покровителями війни, існували ті, хто опікувалися містами, окремими домами і сім'ями, професіями, природними явищами. З іншого боку, «сфера профанного подає себе як сфера спільного досвіду, сфера діяльності, яка не вимагає будь-якої перестороги і яка тримається в часто завузькому полі, залишеному людині, щоб безпосередньо здійснювати свої справи» [2, с. 39]. Тому повсякденне інколи протиставляло сакральному, про що писали Л. Станкевич, І. Полякова, аналізуючи історичні періоди, коли рутинне, тілесне протиставлялося високому, бо-

жественному [7, с. 72-73]. Хоча майже вся історія людства до періоду секуляризації, а потім частково і до наших часів, характеризується їхнім взаємопроникненням, зоною перетину яких є міфи, в т. ч. соціальні.

Апелювання до думки автора поняття «повсякдення» М. Монтеню пояснює включеність даних сфер у проблематику буденності через поєднання життєвих труднощів, які не залежать від волі людини та зручних для людини моментів існування, які мають властивість повторюватися [7, с. 73]. Тобто боротьба людини у проживанні повсякденності включає і профанне, і сакральне, яке теж має свій цикл повторень. Іншим важливим соціальним явищем є свята, які маркують зміни у житті як окремих людей, так і суспільства. Свята, у прямому значенні слова, не є повсякденням у житті людини. Вони мають або суто сакральний характер, або несуть його відгук у собі, проте через їх циклічність у часовому масштабі суспільства свята також варто розглядати як повсякдення іншої природи, які розкривають один з найважливіших його аспектів – аксіологічний, підкреслюючи спрямованість цілісної соціальної системи, способи проведення вільного часу.

Тобто демаркаційна лінія, яка відокремлює повсякдення проходить по соціальним явищам, які належать до сакрального та не лише, адже релігійні ритуали, за Й. Гьойзінгом, входять до категорії гри, що не знецінює їх значення. Так, можна зробити припущення, що саме гра відокремлює проміжки повсякдення. Тобто для розрізнення на суспільному рівні подій, які є пунктуаційними у повсякденні, такими, які його переривають, необхідно враховувати наступні критерії: визначений час, виокремлене місце, правила, ролі, атрибути і т. д. Тоді символічні межі повсякдення проходять не лише по історичним подіям чи святам, а вони навіть відокремлюють професійні події протягом дня однієї людини, частина яких стає повсякденням, як воно розуміється, а частина має іншу повсякденну природу. Наприклад, чи є суд частиною повсякдення судді, адвоката та інших учасників правової системи? У той момент, коли вони знаходяться у залі суду, одягнені у відповідний одяг, звертаються один до одного відповідно до встановлених правил, ведуть засідання згідно протоколу і т. п., це є іншим повсякденням, ніж коли йде підготовка до суду, все, що відбувається після нього.

Це дає нам право говорити про «ДНК повсякдення», одним з ланцюжків якої є повсякдення, яке не має жорстко регламентованих правил, меж, має широке поле можливих варіантів вибору способів поведінки, а другий ланцюжок складається з проміжків часу, події яких організовані відповідно до визнаних правил. У нашому дослідженні, згідно з даною логікою, це означає, що частина буденних подій викладачів та науковців з вищих навчальних закладів є повсякденням першої природи, а частина – другої. Так, коли викладач в своїй ролі заходить до лекційної аудиторії, має відповідний дрес-код, визначений час початку і тривалості заняття, правила його проведення, звертання до студентів і т. п., він виходить з континууму повсякдення першої природи і одразу в нього повертається по завершен-

ню пари. Так само під час конференцій, круглих столів, симпозіумів і т. д. Це означає також, що під час історичних подій (війн, революцій) є своє повсякдення двох природ, і під час повсякдення є події, які його переривають (спортивні змагання, суди, лекції, конференції тощо).

Повернемося до розуміння місця сакрального у повсякденні. Яскравими історичними прикладами проникнення міфічного і сакрального у повсякдення, який має значення для аналізованого нами періоду Перебудови, є міфи, які уходять корінням у давнє минуле наших пращурів, і період Середньовіччя, яке на нашій території мало свої особливості. Ці періоди характеризувалися сильними правилами щодо соціально очікуваної поведінки у повсякденні, які мали релігійні джерела. Саме в період Перебудови почали активно повертатися у повсякденне життя прикмети, віра в потойбічне, містичне. Також почали зароджуватися процеси повернення повсякдення у систему людина-Бог, починає змінюватися роль релігії у секуляризованому радянському суспільстві, яке офіційно було войовничим до неї. Населення того часу мало можливість обирати свій формат сакралізації свого повсякдення, що найбільшої сили набере у 90-х по завершенню Перебудови (1985-1991 рр.).

Дане явище відповідає поняттю, описаному Е. Дюркгаймом як «божественне соціальне», коли суспільство скріплюють духовно складні зв'язки, що по-новому осмислено сучасним дослідником нео-трайбалізму – М. Маффесолі. Тобто повсякдення є тими соціальними практиками, які пов'язані із соціальністю, яка зазнавала трансформацій у період Перебудови, коли індустріальне суспільство активно змінювалося на постіндустріальне. Згідно досліджень М. Лукашенко, в даний період відбувалась втрата жорсткої структури соціальності, її системотворчого осердя, якими і є основні суспільні смисли. У дисертації авторка описує та розкриває особливості «реальної соціальності», тобто соціальної реальності, яка формує людину відповідно до існуючого стандарту в конкретно-історичних умовах, «уявленої соціальності», яка формується загальноприйнятими, спільно уявленими суспільними смислами, та «уявної соціальності», яка є новими соціально-філософськими ідеями, способами мислення себе та свого призначення людьми, соціальних зв'язків, що формуються у певних інтелектуальних колах і мають тенденцію до розповсюдження [4, с. 17-18]. Саме циркуляція смислів між названими формами соціальності цікавить нас враховуючи, що об'єктом даного дослідження є соціальна група людей, які є не лише трансляторами загальноприйнятих соціальних смислів у суспільстві, а й активними творцями нових. Так у радянській педагогіці не приховувалося, що викладач виконує соціальне замовлення щодо формування певного типу особистості, її світогляду, соціальності, що і визначало особливості повсякдення та ставлення до нього. Проте нові дослідження, історичні роботи науковців, викладачів часів Перебудови були полем формування інших соціальних смислів та нових конотацій загальноприйнятих радянських смислів повсякденності, оновлення та реінтерпретації старих.

Як відомо, руйнування імперій не означало отримання незалежності поневоленими народами [8, с. 243]. Так, процес руйнування СРСР, який почався за часів Перебудови, не обійняв автоматичного отримання незалежності Україною. По-перше, нащадки українців, які можливо і не втратили свою національну ідентичність, мову, міфи, проте вже мислили і говорили як радянські громадяни. По-друге, вакуум, який міг виникнути після розпаду СРСР, викликав ризик бути заповненим новою імперією. Тому тоді було так важливо створити такі соціальні смисли, які б дозволили інтерпретувати особливості повсякденного життя, яке зазнавало активних змін у 1985-1991 рр. Серед десяти виокремлених Н. Мирончуком векторів педагогічної діяльності викладачів вищої школи, три найбільше відповідали даному виклику: громадсько-педагогічний, аналітико-оціночний та вектор академічної мобільності, що дозволяв читати лекції у різних навчальних закладах [5, с. 148-149]. Тобто саме дана соціальна група найбільш інтенсивно трансливала старі і створювала нові соціальні смисли.

Висновки і пропозиції. Аналіз історичних та філософських робіт, предметом дослідження яких є повсякдення, дозволив розширити коло історичних поглядів щодо його природи. Так, нами запропоновано розрізняти дві природи повсякдення, які співіснують і перетинаються на кшталт ланцюжків «ДНК повсякдення», що має ефект знаків пунктуації у потоці буття і виконує важливу функцію часових меж подій. Для повсякдення першої природи властиві умовні правила та широкий горизонт можливих виборів способів поведінки, організації проміжків «тут і тепер», включення у себе профанного. Повсякдення другої природи складається з сакральних подій, свят, ігор, які організовані відповідно до строго визначених правил та атрибутів. Ці дві лінії ДНК повсякдення мають три відображення: у реальній, в уявленій та уявній соціальності, між якими відбувається циркуляція смислів, основними творцями та трансляторами яких є науковці, викладачі. Саме даний процес впливав на трансформацію та подальшу трансфігурацію радянського суспільства за часів Перебудови.

Список літератури:

1. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О.Л. Вільшанська // Український історичний журнал / О.Л. Вільшанська. – Київ: Український історичний журнал, 2004. – (4). – С. 54-70.
2. Каюа Р. Людина та сакральне / Роже Каюа; пер. з фр. Усик А.В. – Київ: «Ваклер», 2003. – 256 с.
3. Коляструк О.А. Методологія історії повсякдення / О.А. Коляструк. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Сер.: Історія. – 2011. – № 982. – С. 8-21.
4. Лукашенко М.В. Трансформації соціальності в контексті становлення інформаційного суспільства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "соціальна філософія та філософія історії" / Лукашенко М.В. – Київ, 2018. – 218 с.
5. Мирончук Н.М. Особливості праці викладача вищого навчального закладу в контексті самоорганізації його професійної діяльності / Н.М. Мирончук // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / Н.М. Мирончук. – Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2015. – С. 147-151.
6. Орлов И.Б. Советская повседневность: исторический и социологический аспекты становления / И.Б. Орлов. – Москва: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 317 с.
7. Станкевич Л.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность / Л.П. Станкевич, И.П. Полякова // Философия и общество / Л.П. Станкевич, И.П. Полякова. – Москва, 2009. – С. 72-81.
8. Харарі Ю.Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Ювал Ной Харарі; пер. з англ. Я. Лебеденка. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. – 543 с.

Коваль О.И.

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

В статье обобщаются исторические концепции рассмотрения повседневности. Раскрывается важность исследования повседневной жизни интеллектуальной интеллигенции СССР на этапе Перестройки, усиление процессов энтропии и латентного периода формирования новых образов национального государства. Акцентируется на роле научных работников, преподавателей в формировании новых смыслов социальности в контексте повседневности. Предлагается понимание повседневности через выделение ее двух природ, пересечение цепочек которой, в местах событий, создают своеобразное «ДНК повседневности».

Ключевые слова: повседневности, игра, сакральное, профанное, социальность, преподаватели, ДНК повседневности, Перестройка.

Koval O.I.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL INTELLIGENTSIA: PECULIARITIES OF HISTORICAL RESEARCHES

Summary

The historical concepts of everyday are generalized. The importance of studying the everyday life of intellectual intelligentsia in USSR (during Perestroika) and strengthening the processes of entropy and the latent period of the formation of new images of the national state are revealed. The role of scientists, lecturers in shaping new meanings of sociality in the context of everyday life is emphasized. The understanding of everyday is offered through the emphasising of its two natural forms, the cross section of which in the places of events creates a kind of " everyday's DNA".

Keywords: everyday, game, sacred, profane, sociality, teachers, everyday's DNA, Perestroika.